

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عهد معهود

درس گفتارهایی از: مسعود بسیطی

با اهتمام: زهرا مرادی

در دوره‌ی «عهد معهود» با حقایقی از آفرینش آدم علیه السلام و فلسفه‌ی آفرینش آدمی به روایت هدایتگران آسمانی آشنا خواهید شد. همچنین در این دوره، از عهدی که آدم علیه السلام با خداوند متعال می‌بندد سخن خواهیم گفت؛ عهدی که قرار می‌شود تمامی بنی آدم - از جمله من و شما - تا قیام قیامت به آن پایبند بمانند!

درس سوم: آغاز دشمنی شیطان با آدمیان

در جلسات گذشته به این موضوع پرداخته شد که: خداوند اراده فرمود برترین و برگزیده‌ترین مخلوقات خود - یعنی پیامبر خاتم و ائمه‌ی اطهار - را بر روی زمین، جانشین خویش سازد. از این رو آدم علیه السلام را از گِل خلق کرد، از روحی که که آن نیز توسط خدا خلق شده بود، در کالبد وی قرار داد و چنین اراده فرمود که آن وجودهای شریف از نسل آدم علیه السلام پای بر زمین بگذارند. سپس خداوند به جهت تکریم پیامبر خاتم و ائمه‌ی اطهار که در صلب آدم جای گرفتند، امر کرد تا ملائک و ابلیس بر آدم سجده کنند. فرشتگان فرمان الهی را اطاعت کردند اما ابلیس از اطاعت پروردگار سر باز زد و بر آدم سجده نکرد.

حال ببینیم چرا شیطان از اجرای امر الهی سرپیچی کرد و نتیجه‌ی این نافرمانی به کجا انجامید:

همچنانکه در قرآن نیز تصریح گردیده، شیطان فرشته نبود؛ بلکه جنّ بود.^۱ در واقع، شیطان آيا ابلیس آجتنی به نام «حارث» بود^۲ که هزاران سال پیش از آدم علیه السلام خلق شده بود. او با انجام عبادات طولانی، همجواری ملائک

^۱ در قرآن کریم به اینکه شیطان از جنّیان بود تصریح شده است؛ به عنوان نمونه خداوند می‌فرماید: "وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ" یعنی: و [یاد کن] هنگامی را که به فرشتگان گفتیم: «آدم را سجده کنید» پس [همه] جز ابلیس سجده کردند، که از [گروه] جنّ بود: قرآن کریم، سوره کهف، آیه ۵۰.

^۲ شیطان از ریشه‌ی «ش ط ن» و به معنای دور از حق و بعید از رحمت الهی است: مصباح اللغة، ذیل واژه «شطن». ؛ التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۶، ص ۶۰، ذیل واژه «شطن».

^۳ ابلیس از ریشه‌ی «بلس» به معنای یأس و ناامیدی است: التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱، ص ۳۳۰، ذیل واژه «بلس». ؛ مفردات راغب، ص ۱۴۳، ذیل واژه «بلس». ؛ رسول خاتم می‌فرماید به شیطان از این رو ابلیس می‌گویند که "أَبْلِسَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ" یعنی: از همه‌ی خیر ناامید شد: بحارالانوار، ج ۶۰، ص ۲۳۶. ؛ امام باقر علیه السلام نیز می‌فرماید: "... لِأَنَّهُ أُبْلِسَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا يَرْجُوهَا" یعنی: [ابلیس را ابلیس می‌نامند] چون از رحمت خدا مأیوس شد و قطع امید کرد: بحارالانوار، ج ۴۶، ص ۳۵۲.

^۴ از امیر مومنان سوال شد اسم ابلیس در آسمان چه بود، فرمودند: "كَانَ اسْمُهُ الْحَارِثُ": بحارالانوار، ج ۱۰، ص ۷۶.

گردید و در زمره‌ی ایشان جای گرفت.^۵ ابلیس آنچنان همراه با فرشتگان به عبودیت خدا پرداخته بود که برخی از فرشتگان گمان می‌کردند او نیز فرشته‌ای از جنس خودشان است؛ اما هنگامی که خداوند فرمان داد تا بر آدم علیه السلام سجده کنند و ابلیس از اجرای امر الهی تمرد نمود، بر همگان مشخص شد که او یک فرشته نبوده است.^۶

خداوند از ابلیس پرسید:

"يا اِبْلِيسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُوْنَ مَعَ السَّاجِدِيْنَ"

۷

ای ابلیس تو را چه شده است که با سجده‌کنندگان نیستی؟

"اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ"

۸

آیا خود را بزرگ پنداشتی یا از بلندپایگان (رسول خاتم و خاندان پاکش) بودی؟^۹

^۵ امیر مومنان می‌فرماید: "فَاعْتَبِرُوا يَمَا كَانَ مِنْ فِعْلِ اللّٰهِ بِاِبْلِيسَ، اِذْ اَخْتَبَطَ عَمَلَهُ الطَّوْبِلَ، وَجَهْدَهُ الْجَهِيْدَ، وَكَانَ قَدْ عَبَدَ اللّٰهَ سِتَّةَ اَلْفِ سَنَةٍ، لَا يَدْرِي اَمِنْ سِيْنِي الدُّنْيَا اَمْ مِنْ سِيْنِي الْاٰخِرَةِ، عَنْ كِبْرِ سَاعَةِ وَاٰجِدَةٍ" یعنی: پس، از آنچه خداوند نسبت به ابلیس انجام داد، عبرت بگیرید، زیرا اعمال طولانی و کوشش‌های مداومش را [با تکبر] از بین برد. او شش هزار سال عبادت کرد ... اما با ساعتی تکبر همه را نابود کرد؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲ (قاصعه)، ص ۲۸۷.

^۶ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: "فَاِنَّ اِبْلِيسَ كَانَ مَعَ الْمَلٰٓئِكَةِ فِي السَّمَآءِ يَعْبُدُ اللّٰهَ وَ كَانَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ تَظُنُّ اَنَّهُ مِنْهُمْ وَ لَمْ يَكُنْ مِنْهُمْ فَلَمَّا اَمَرَ اللّٰهُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالسُّجُوْدِ لِاٰدَمَ اَخْرَجَ مَا كَانَ فِي قَلْبِ اِبْلِيسَ مِنَ الْحَسَدِ فَعَلِمَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ عِنْدَ ذٰلِكَ اَنَّ اِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنْهُمْ ... وَ لَمْ يَكُنْ مِنْ جِنْسِ الْمَلٰٓئِكَةِ وَ ذٰلِكَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ خَلْقًا قَبْلَ اٰدَمَ وَ كَانَ اِبْلِيسُ فِيْهِمْ حَاكِمًا فِي الْاَرْضِ فَعَتَوْا وَ اَفْسَدُوْا وَ سَفَكُوْا الدِّمَآءَ فَبِعَثَ اللّٰهُ الْمَلٰٓئِكَةَ فَقَتَلُوْهُمْ وَ اَسْرَوْا اِبْلِيسَ وَ رَفَعُوْهُ اِلَى السَّمَآءِ وَ كَانَ مَعَ الْمَلٰٓئِكَةِ يَعْبُدُ اللّٰهَ اِلَى اَنَّ خَلَقَ اللّٰهُ اٰدَمَ" یعنی: همانا ابلیس همراه ملائکه در آسمان خدا را عبادت می‌کرد و فرشتگان گمان می‌کردند که ابلیس از جنس آنهاست اما اینگونه نبود. هنگامی که خداوند به ملائکه امر فرمود بر آدم علیه السلام سجده کنند، آن حسدی که در دل ابلیس بود، آشکار گشت. پس فرشتگان دانستند که ابلیس از آنها نیست ... او از جنس ملائکه نبود بلکه خداوند قبل از آدم علیه السلام موجوداتی را خلق کرده بود (جَنِّيَان) که ابلیس هم از جنس همانها بود. آن موجودات (جَنِّيَان) بر روی زمین حکومت می‌کردند [اما] از فرمان خدا سرپیچی کردند و فساد و خونریزی به راه انداختند. از این رو خداوند ملائکه را مأمور نمود تا ایشان را نابود سازند. [فرشتگان پس از آنکه جَنِّيَان عصیان گر را کشتند] ابلیس را اسیر کردند و همراه خود به آسمان بردند. ابلیس نیز همراه فرشتگان خدا را عبادت می‌کرد تا آنکه خداوند، آدم علیه السلام را خلق فرمود؛ تفسیر برهان، ج ۱، ص ۱۷۰ و (۱۷۱)، ذیل آیه ۲۴ سوره‌ی بقره. ؛ بحارالانوار، ج ۶۰، ص ۲۷۳.

^۷ قرآن کریم، سوره حجر، آیه ۳۲.

^۸ "قَالَ يَا اِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيدِيْ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ" یعنی: گفت: ای ابلیس! چه چیز تو را بازداشت از این که برای چیزی که به قدرت خود آفریدم سجده کنی؟ آیا خود را بزرگ پنداشتی یا [واقعاً] از بلند پایگان بودی؟ قرآن کریم، سوره ص، آیه ۷۵.

^۹ رسول خاتم در تبیین «الْعَالِيْنَ» (بلندپایگان) می‌فرماید مقصود خدا از «الْعَالِيْنَ» در این آیه اهل بیت عليهم السلام هستند: "كُنَّا جُلُوسًا مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ ص اِذْ اَقْبَلَ اِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ اَخْبِرْنِيْ عَنْ قَوْلِ اللّٰهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِاِبْلِيسَ- اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ فَمَنْ هُمْ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ هُمْ اَعْلَى مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ص اَنَا وَ عَلِيٌّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ كُنَّا فِي سَرَادِقِ الْعَرْشِ نُسَبِّحُ اللّٰهَ وَ نُسَبِّحُ الْمَلٰٓئِكَةَ يَتَسَبَّحُنَا قَبْلَ اَنْ خَلَقَ اللّٰهُ عَزَّ وَ جَلَّ اٰدَمَ ..." یعنی: حضور پیغمبر اکرم (ص) بودیم شخصی معنای آیه «اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ» را از حضرتش سؤال نمود و عرض کرد ای رسول خدا بزرگواران و آنهاییکه دارای مرتبه بلند هستند چه اشخاصی هستند که از فرشتگان برتر و بالاترند؟ پیغمبر اکرم (ص) در جواب سؤال او فرمود من و علی و فاطمه و حسن و حسین هستیم که در سرادق عرش پروردگار مشغول تسبیح خدای تعالی بودیم و

ابلیس که انتظار نداشت پس از آن همه عبادت‌های طولانی خداوند به او امر فرماید به جهت تکریم بلندپایگان (الْعَالِيْنَ) در مقابل آدم علیه السلام سجده کند، گستاخانه پاسخ داد:

«آیا کسی را سجده کنم که از گل آفریدی؟!»^{۱۰}

«[در حالی که] من از او بهترم. مرا از آتش آفریده‌ای و او را از گل خلق کرده‌ای.»^{۱۱}

«پروردگارا! مرا از سجده بر آدم معاف کن؛ من نیز در عوض تو را آنچنان عبادت کنم که هیچ ملک مقربى و هیچ نبی مرسلى آنگونه عبادت نکرده باشد.»^{۱۲}

خداوند خطاب به شیطان فرمود:

"من به عبادت تو نیازی ندارم. عبادت من آنگونه است که من می‌خواهم نه آنگونه که تو دوست می‌داری!"^{۱۳}

اما شیطان نپذیرفت و بی ادبانه گفت:

"من به بشری که او را از گلی خشک برآمده از لجنی بویناک خلق کرده‌ای سجده نمی‌کنم."^{۱۴}

خداوند نیز به سبب تمرد شیطان از فرمان الهی، او را از مقام و جایگاه خود بیرون کرد و فرمود:

"از این [مقام] بیرون شو که تو رانده شده‌ای؛ و تا روز جزا بر تو لعنت باشد."^{۱۵}

از گفتگوی میان شیطان و خدا کاملاً واضح است که دلیل سرپیچی و نافرمانی شیطان از دستور الهی، کبر و حسد وی بوده است؛^{۱۶} اما برخی، این رفتار شیطان را به معرفت بالای او درباره‌ی خالق متعال نسبت می‌دهند و شیطان را یک عاشق و موحد واقعی نسبت به خدا معرفی می‌کنند. ایشان معتقدند شیطان از این رو بر آدم علیه السلام سجده نکرد که سجده کردن را تنها شایسته‌ی ذات مقدس الهی می‌شمرد. به همین دلیل حتی لعنت

فرشتگان تسبیح می‌نمودند پروردگار را با تسبیح ما پیش از آنکه آدم را بیافریند...": تفسیر برهان، ج ۴، ص ۶۸۳ و ۶۸۴، ذیل آیه ۷۵، سوره ص. ؛ بحارالانوار، ج ۱۱، ص ۱۴۲. ؛ متن فارسی این حدیث در تفسیر جامع، ج ۶، ص ۴۶ نیز آورده شده است.
۱۰ "قَالَ أَسْجُدْ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا": قرآن کریم، سوره اسراء، آیه ۶۱.

۱۱ "قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ": قرآن کریم، سوره ص، آیه ۷۶.
۱۲ امام صادق علیه السلام فرمودند: "فَقَالَ إِبْلِيسُ يَا رَبِّ أَعْفِنِي مِنَ السُّجُودِ لِآدَمَ وَ أَنَا أَعْبُدُكَ عِبَادَةً لَمْ يُعْبُدَكَهَا مَلَكٌ مَقْرَّبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ فَقَالَ اللَّهُ لَا حَاجَةَ لِي إِلَى عِبَادَتِكَ إِنَّمَا أُرِيدُ أَنْ أُعْبَدَ مِنْ حَيْثُ أُرِيدُ لَا مِنْ حَيْثُ تُرِيدُ فَأَبَى أَنْ يَسْجُدَ فَقَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَأَخْرَجُ مِنْهَا قَائِلًا رَجِيمًا وَ إِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ": بحارالانوار، ج ۱۱، ص ۱۴۱.

۱۳ همان.

۱۴ "قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدْ لِشَيْءٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِيمٍ مَسْنُونٍ": قرآن کریم، سوره حجر، آیه ۳۳.

۱۵ "قَالَ فَأَخْرَجُ مِنْهَا قَائِلًا رَجِيمًا * وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ": قرآن کریم، سوره حجر، آیات ۳۴ و ۳۵.

۱۶ بنگرید به پاورقی شماره ۸ (قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِذْنِي أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ)، پاورقی شماره ۵ (أَخْبَطَ عَمَلَهُ الطَّوِيلَ، وَجَهْدَهُ الْجَهِيدَ ... عَنْ كِبَرٍ) و پاورقی شماره ۶ (أَخْرَجَ مَا كَانَ فِي قَلْبِ إِبْلِيسَ مِنَ الْحَسَدِ)

و عذاب خداوند را به جان خرید، اما حاضر نشد بر غیر خدا سجده کند. این باور با متن^{۱۷} صریح قرآن و همچنین کلام مفسران حقیقی قرآن (اهل بیت علیهم السلام) در تناقض است. همانطور که در آیات و روایات بررسی شده اشاره گردید، واضح است که تمرد شیطان به دلیل خودخواهی و تکبر وی بود؛ نه عشق به خدای یگانه. او خود را برتر از آدم خواند و دلیل سجده نکردنش را نیز همین موضوع اعلام کرد.

۱۸

شیطان که پس از سالها عبادت اینچنین از درگاه الهی رانده شد، کینه‌ی آدم را در دل گرفت و تصمیم گرفت این مخلوق خلق شده از گِل را که مورد توجه ویژه‌ی خداوند قرار گرفته، از نظر عنایت خدا دور سازد. لذا به خدا عرض کرد: «پس به من تا روز قیامت مهلت بده» تا تلافی این بلایی که به سرم آمده در بیاورم! خداوند از باب حکمتش به ابلیس مهلت داد؛^{۲۰} اما نه تا روز قیامت؛ بلکه فرمود:

"إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ"^{۲۱}

تا روز «وقت معلوم» [به تو مهلت می‌دهم].

اهل بیت علیهم السلام که علم قرآن در سینه‌ی ایشان است و مفسران حقیقی قرآن هستند، مقصود خداوند از روز «وقت معلوم» را زمان ظهور امام زمان علیه السلام تبیین فرموده‌اند.^{۲۲} آئین ترتیب خداوند به شیطان، تا روز ظهور منجی آخر الزمان مهلت داد. هنگامی که مهدی موعود ظهور کند، یکی از اقداماتی که به دست مبارک ایشان انجام می‌شود، کشتن شیطان است.^{۲۳} آرزو همین رو شیطان از هیچ یک از فرستادگان الهی به اندازه‌ی حجت

^{۱۷} به عنوان نمونه حلاج گفته: «در میان اهل آسمان موحدی مثل ابلیس نیست»: حلاج، حسین بن منصور، دیوان الحلاج (کتاب الطواسین)، محقق و مصحح: عیون السود، محمد باسل، دار الکتب العلمیة، بیروت، چاپ دوم، ۲۰۰۲م، ص ۱۰۲؛ همچنین احمد غزالی نوشته: "آن عاشق دیوانه که تو او را ابلیس خوانی ... خدا را دوست داشت؛ محکّ محبتّ دانی که چه آمد؟ یکی بلا و قهر، و دیگر ملامت و مذلت. گفتند: اگر دعوی عشق ما می‌کنی، نشانی باید. محکّ بلا و قهر و ملامت و مذلت، بر وی عرض کردند؛ قبول کرد، در ساعت، این دو محکّ گواهی دادند که نشان عشق صدقست. هرگز ندانی که چه می‌گویم! در عشق جفا نباید، و وفا نباید تا عاشق پخته لطف و قهر معشوق شود؛ و اگر نه، خام باشد و از وی چیزی نیاید ... خدا را دو نامست: یکی «الرّحمن الرّحیم»، و دیگر «الجبار المتکبر»؟ از صفت جباریت، ابلیس را در وجود آورد ... گناه ابلیس عشق او آمد با خدا!": همدانی، عین القضاة، تمهیدات، محقق و مصحح: عسیران، عقیف، متن، انتشارات منوچهری، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۷۳ش، ص ۲۲۱ و ۲۲۷ و ۲۲۹.

^{۱۸} بنگرید به پاورقی شماره ۱۴.

^{۱۹} "قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ": قرآن کریم، سوره حجر، آیه ۲۶.

^{۲۰} "قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ": قرآن کریم، سوره حجر، آیه ۲۷.

^{۲۱} قرآن کریم، سوره حجر، آیه ۲۸.

^{۲۲} به عنوان نمونه امام رضا علیه السلام در تبیین «وقت معلوم» فرموده اند: "يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ وَ هُوَ يَوْمٌ خُرُوجَ قَائِمِنَا": کمال الدین، ج ۲، ص ۲۷۱. امام صادق علیه السلام نیز به فردی که از زمان «وقت معلوم» سوال کرده بود، فرمودند: "أَتَحْسَبُ أَنَّ يَوْمَ يَبْعَثُ اللَّهُ النَّاسَ لَا وَ لَكِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْظَرَهُ إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُ اللَّهُ قَائِمَنَا فَيَأْخُذُ بِتَأْصِيْتِهِ فَيَضْرِبُ عُنُقَهُ فَذَلِكَ الْيَوْمُ هُوَ الْوَقْتُ الْمَعْلُومُ" یعنی: آیا گمان می‌کنی [روز وقت معلوم] قیامت است که خداوند مردم را برمی‌انگیزد؟ نه چنین نیست. خداوند به او (ابلیس) تا روزی که قائم ما برانگیخته شود مهلت داده. در آن روز [مهدی] موی پیشانی شیطان را می‌گیرد و گردنش را می‌زند و همان روز است که «وقت معلوم» نامیده شده است: بحارالانوار، ج ۶۰، ص ۲۲۱.

^{۲۳} همان.

زنده‌ی زمان ما - حضرت مهدی که خداوند در ظهورش تعجیل فرماید - نمی‌هراسد. چراکه می‌داند مهلتش با ظهور ایشان به پایان می‌رسد و به دست آخرین باقیمانده از جانشینان الهی هلاک می‌گردد.^{۲۴}

بنابراین، شیطان تا روز ظهور منجی آخرالزمان از خداوند حکیم مهلت گرفت تا انتقام خود را از آدم و ذریه‌اش بگیرد و اینگونه شد که جنگ شیطان با آدم و بنی آدم آغاز گردید. شیطان گفت:

"می‌خواهم اغوای‌شان کنم و در زمین [گناهان]^{۲۵} را برای‌شان زینت دهم.

می‌خواهم همه را گمراه کنم."^{۲۶}

«به عزّت سوگند که همه را اغوا خواهم کرد مگر بندگانی از آنها را که خالص‌شان

گردانیده‌ای»^{۲۷}

«بدیشان از پیش روی و از پشت سر و از راست و چپشان در آیم، و [چنان کنم که]

بیشترشان را سپاسگزار [نعمت خود] نیابی.»^{۲۸}

در جلسه‌ی آینده به این موضوع که شیطان چگونه بر سوگند خود پایبند ماند، خواهیم پرداخت.

نکات مهم این جلسه

- شیطان، جَنّی بود که هزاران سال پیش از آدم علیه السلام خلق شده بود و سالهای طولانی خداوند رحمان را عبادت کرده بود.
- هنگامی که خداوند امر به سجده بر آدم فرمود، ابلیس از اجرای فرمان الهی سرپیچی کرد.
- دلیل سجده نکردن شیطان بر آدم، عشق بی حد وی به خدا و یا معرفت بالایش نسبت به «الله» به عنوان یگانه وجودی که شایسته‌ی سجده شدن است، نبود؛ بلکه ابلیس از آن جهت از فرمان الهی سر باز زد که خود را برتر از آدم می‌دانست.
- خداوند به سبب تمرد شیطان، او را از درگاه خویش بیرون کرد.
- ابلیس از خدا خواست تا روز قیامت به او مهلت دهد تا انتقام خود را از آدم و بنی آدم بگیرد. خداوند حکیم نیز به او مهلت داد اما نه تا روز قیامت؛ بلکه تا روز ظهور منجی آخرالزمان، حضرت مهدی علیه السلام.
- هنگامی که منجی موعود ظهور کند، شیطان را به قتل خواهد رساند و از این رو شیطان از هیچیک از جانشینان خدا بر روی زمین به اندازه‌ی مهدی موعود نمی‌هراسد.

^{۲۴} درباره‌ی این موضوع در درس آخر از درسنامه‌ی «عهد معهود» بیشتر توضیح خواهیم داد.

^{۲۵} امام صادق علیه السلام می‌فرماید شیطان در روز غدیر و پس از معرفی هدایتگران پس از رسول خاتم گفت "يَعِزُّكَ وَ جَلَالِكَ يَا رَبِّ لِأَزِيَّتِنَ لَهُمُ الْمَعَاصِي حَتَّى أَبْغَضَهُمْ إِلَيْكَ": بحارالانوار، ج ۳۷، ص ۱۶۴.

^{۲۶} "قَالَ رَبِّ يَا أَعُوْبِيَّتِي لِأَزِيَّتِنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَالْأَعُوْبِيَّتَهُمْ أَجْمَعِيْنَ": قرآن کریم، سوره حجر، آیه ۳۹.

^{۲۷} "فِيَعِزُّكَ لِأَعُوْبِيَّتَهُمْ أَجْمَعِيْنَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلِصِيْنَ": قرآن کریم، سوره ص، آیات ۸۲ و ۸۳.

^{۲۸} "ثُمَّ لَا تَبِيَّتَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ وَ عَنْ أَيْمَانِهِمْ وَ عَنْ شَمَائِلِهِمْ- وَ لَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِيْنَ": قرآن کریم، سوره اعراف، آیه ۱۷.

- شیطان به عزّت خداوند سوگند خورد تا دست از دشمنی با آدمیان برندارد و گناهان را برای ایشان زینت بخشد.

